

Status podejścia narracyjnego we współczesnej psychologii

Urszula Tokarska*

Katedra Psychologii, Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków

STATUS OF NARRATIVE PSYCHOLOGY IN CONTEMPORARY PSYCHOLOGY

Depending on the assumed notion perspective, from which the status of narrative approach is considered in modern psychology, diverse attitudes towards it are revealed. The level of favor: acceptance of validity and ascertaining the possibilities and limitations following from the use of narration category within the area of psychology may be written as a continuum stretching from extreme negation to the euphoria. Partially justified criticism of the narrative approach, however, at the same time seems to expose numerous (fraught with far-reaching consequences) weaknesses of contemporary psychology as a science. These include, among others, detachment from philosophical roots in the reflection on human, expanding the thematic scope of experimental search at the expense of deepening it, and the predominance of method over undertaken (often repeatedly duplicated) research topics. Sophisticated research projects often do not relate to the problems or dilemmas experienced by modern man, they do not refer to what the human would regard as crucial. The narrative approach does not obviously constitute an alternative or a remedy for all shortcomings of present psychology. Nevertheless, it appears to sensitize to the above indicated threats and, in the author's opinion, deserves being submitted to kind consideration and multifaceted assessment.

Key words: narrative psychology, status of psychological knowledge

WPROWADZENIE

Niejednoznaczny status podejścia narracyjnego we współczesnej psychologii wyraża się z jednej strony swoistą – przenikającą z nauk społecznych – „modą” na wszystko, co narracyjne, z drugiej z kolei ewidentnym niedocenianiem i lekceważeniem go, jako nie w pełni empirycznego, nienaukowego, o charakterze raczej heurystycznym i ilustracyjnym. Krytyce poddawane jest m. in. pojęcie prawdy narracyjnej: zniekształcenia indywidualnych opowieści o życiu pod wpływem procesów pamięci, mechanizmów obronnych czy też skłonności do tendencyjnej autoprezentacji osób badanych. Padają zarzuty nadmiernej „czasochłonności” badań oraz łączenia zbyt wielu różnych dyscyplin (filozofii, różnych odmian psychologii teoretycznej i praktycznej, krytyki literackiej i teatralnej itp.) w ramach jednego podejścia, a nawet apele o „powrót do rzeczywistości”. Sporadycznie krytyka ta posuwa się jeszcze dalej, przyjmując postać jawnych ataków na podejście narracyjne w psychologii, dokonywanych w odniesieniu do każdego z wyróżnionych w filozofii nauki poziomów: ontologicznego, epistemologicznego oraz metodologicznego. Kwestionowane bywają:

1. antropologiczne założenia podstawowe podejścia narracyjnego, stawiającego znak równości między

ludzką zdolnością do konstruowania życiowej narracji – opowieści, a podmiotowością „bytującego w czasie” człowieka;

2. cel poznania, określane jako rozumienie (odtworzenie) sposobu nadawania znaczenia oraz rekonstrukcja strategii sensotwórczej integracji doświadczenia indywidualnego;
3. sposób gromadzenia oraz analizy i interpretacji narracyjnych danych;
4. poznawcze strategie dochodzenia do wiarygodnej, spełniającej klasycznie definiowane kryteria naukowości, psychologicznej wiedzy o człowieku;
5. możliwości włączania (integracji) efektów narracyjnego postępowania badawczego w system dotychczas uznanej psychologicznej wiedzy o człowieku (kompatybilność i/ lub zasadność formułowania nowych pojęć, modeli i teorii).

Częściowo zasadna krytyka podejścia narracyjnego wydaje się jednocześnie obnażać liczne (brzemienne w konsekwencje) słabości współczesnej psychologii jako nauki. Należą do nich, zdaniem autorki, między innymi: oderwanie od filozoficznych korzeni w refleksji nad człowiekiem, poszerzanie zakresu tematycznego eksperymentalnych poszukiwań kosztem jego pogłębiania oraz prymat metody nad podejmowanymi (często wielokrotnie powielanymi) tematami badawczymi. „Popisywanie się” bardziej czy mniej wyrafinowanymi projektami badawczymi służy wielu wzajemnie warunkującym się celom po stronie poszczególnych badaczy oraz reprezentowanych

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Urszula Tokarska, oś. Teatralne 7 m 41; 31-945 Kraków.
urszula@tokarska.pl

przez nich instytucji. Często jednak nie pozostaje ono w znaczącym związku z doświadczanymi przez współczesnego człowieka (nie tylko łatwo dostępnego „studenta”, potencjalnego konsumenta czy efektywnego a zarazem samo-realizującego się „człowieka sukcesu”) problemami czy dylematami, z tym, co on sam uznałby za istotne. Dlatego właśnie, zdaniem niektórych narracyjnie zorientowanych psychologów swoista pozytywistyczna „hegemonia metodologiczna” owocuje monotematycznością i jałowością efektów badań psychologicznych podejmowanych w klasycznym scjentyistycznym nurcie, ujawniając zarazem jej nieprzystawalność (bezzradność) wobec tak złożonego przedmiotu badania, jakim jest ewoluujący w biegu życia człowiek (Klebianiuk, 2000; Linde, 1993; Straś-Romanowska, 2000, 2004, 2008; Straś-Romanowska, Bartosz i Żurko, 2010a; Śleszyński, 1998; Tokarska, 2002).

Podejście narracyjne, szczególnie w połączeniu z psychologią biegu życia oraz z psychologią egzystencjalną (Baumaister, 1994; Oleś, 2003; Tokarska, 2009) nie stanowi, rzecz jasna, ani alternatywy, ani też remedium na wszelkie niedostatki współczesnej psychologii. Wydaje się jednak uwrażliwiać na zasygnalizowane powyżej niebezpieczeństwa. Jednocześnie zachęca ona do uwzględniania – w większym niż dotychczas zakresie – sposobu doświadczenia przez osoby badane własnego „życia”, które zdaniem Brunera (1986) „[...] konstruowane jest przez ludzi poprzez ten sam rodzaj rozumowania, za pomocą którego tworzy się narracje”. Na szczególną uwagę wydaje się zasługiwać koncentracja psychologii narracyjnej na zasadach strukturalizowania doświadczenia indywidualnego w ważnych dla jednostki sferach (nadawania mu tą drogą jedności, znaczenia i sensu, Tokarska, 1999) oraz sposobu konstruowania przez nią tożsamości narracyjnej jako procesu wypełniania ogólnych (wywodzących ze wspólnego repertuaru kulturowego) biograficznych wzorców – osobistą treścią (Tokarska, 2011). Niniejsze opracowanie stanowi próbę przybliżenia niejednoznacznego statusu podejścia narracyjnego we współczesnej psychologii. Stanowi to niełatwe zadanie ze względu na wewnętrzne zróżnicowanie zarówno w obrębie podejść teoretycznych do omawianego zagadnienia, jak i na wieloaspektowe różnice pomiędzy psychologią uprawianą na sposób akademicki, a profesjonalną psychologią stosowaną i potoczną (Mudyń, 2008). Uznany już fakt, iż „nie istnieje jedna psychologia” skłania zatem ku refleksji, że status psychologii narracji zależny jest w dużej mierze od tego, „kto [o nim] mówi”...

KRÓTKA NARRACJA O NARRACJACH W PSYCHOLOGII

Zapoczątkowana już w latach sześćdziesiątych, a rozwijana intensywnie od lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia wszechobecność pojęcia narracji w dyskursie społecznym określana jako „narracyjny zwrot w nauce” (*narrative shift or turn*, Mitchel, 1981; Kreiswirth, 1994) zaowocowała powstaniem wielowątkowego nurtu badań

(z rzadka określanego jako nowy paradygmat badawczy), w który wpisała się również psychologia. Psychologia narracyjna (Sarbin, 1986) posiłkuje się metaforą człowieka jako „istoty opowiadającej historie” (*homo narrans*). Z jednej strony wykazuje naturalną, a zarazem niebezpiecznie zagrożoną w warunkach współczesności skłonność do przetwarzania napływających informacji z wykorzystaniem tzw. myślenia paradygmatycznego (logicznego, pojęciowego, typizującego (tzw. *paradigmatic mode*, Śleszyński, 1998; Ulmer, 2003). Z drugiej zaś ma postać myślenia narracyjnego (obrazowego, posiłkującego się wyobraźnią, usiłującego uchwycić zmienność intencji podmiotu/ bohatera w czasie (tzw. *narrative mode*, Bruner, 1986; Cackowski, 2010).

Dwa podstawowe aksjomaty psychologii narracyjnej mówią o tym, że wszystko co istnieje „znaczy” i „trwa w czasie”, a zatem potencjalnie może zostać ujęte w ramach narracyjnych schematów poznawczych oraz o zależnościach zwrotnych między życiem a narracją, podkreślających konstrukcyjny (a nie reprodukcyjny) charakter tego związku (Dryll, 2010). Narracyjna wiedza o człowieku jako efekt procesu badawczego prowadzonego na poziomie idiograficznym nie powinna zatem, zdaniem zwolenników psychologii narracji, stanowić kolejnej odmiany „katalogu cech” przynależnych trwale danej osobie, ale rekonstrukcję zmienności jej losu. Przedmiot dociekań badawczych nastawionych na poszukiwanie bardziej ogólnych prawidłowości stanowi zglębianie mechanizmów oraz funkcji pełnionych przez narracyjny tryb przetwarzania informacji zarówno wybiórczo, na poszczególnych poziomach: percepcyjnym, emocjonalnym, motywacyjnym, podejmowania decyzji czy komunikacyjnym, jak i ogólna zasada funkcjonowania ludzkiego umysłu określana jako „narracyjny sposób rozumienia świata” (Bruner, 1990; Trzebiński, 2002, 2008). Radykalni przedstawiciele tego nurtu utrzymują, iż narracja stanowi „prymarną strukturę samo-zrozumienia jednostki”, a zarazem „narzędzie tworzenia siebie” (Rosner, 2004a, 2004b; Tokarska, 1994), „[...] zestaw przepisów na budowanie doświadczenia [...] i konstruowanie własnego życia” (Bruner, 1990) z wykorzystaniem tzw. tożsamości narracyjnej (Ricoeur, 1989).

Stanowiąca jedno z podstawowych (a zarazem wzbudzających najliczniejsze kontrowersje) pojęć psychologii narracyjnej „tożsamość narracyjna” definiowana jest (por. Dryll, 2010) w kategoriach nadrzędnej struktury semantycznej organizującej wybrane, zakotwiczone biograficznie, epizody w wielowątkową, spójną oraz znaczącą osobiście narrację autobiograficzną (tzw. *life story*, McAdams, 1993).

Wywodzące się z językoznawstwa pojęcie narracji definiowanej jako czynność opowiadania (oraz jego wytwory) w najszerszym ujęciu psychologicznym obejmuje również wszelkie działania symboliczne (słowa i/ lub zachowania) mające określoną kolejność i znaczenie dla tych, którzy je przeżywają, kreują albo interpretują (Griffin, 2003). Tak rozumiana narracja nie tylko nie musi zostać zwerbalizowana, ale może pozostawać również przez jej pod-

miot nie uświadamiana, przyjmując postać historii przeżytych bądź też (dodatkowo) historii opowiedzianych, z uwzględnieniem historii czekających na opowiedzenie (i być może nigdy nie opowiedzianych, Pearce, 1989).

Częściowo niezależne od siebie konteksty badawcze, w jakich wykorzystywane jest pojęcia narracji we współczesnej psychologii dotyczą:

1. przedmiotu badania: aktywności narracyjnej i/ lub jej wytworów (narracja jako proces/ produkt: nieświadoma organizacja doświadczenia, narracyjna refleksja, myślenie narracyjne, schematy narracyjne, narracyjna struktura wiedzy, relacjonowanie narracyjne, kompetencja narracyjna, inklinacja narracyjna, motywacja narracyjna, popęd narracyjny; potrzeby narracyjne);
2. metody badania psychiki ludzkiej (na przykład: wykorzystanie zróżnicowanych odmian wywiadu narracyjnego, który może być następnie analizowany także metodami nie-narracyjnymi);
3. sposobu relacjonowania wyników badań: prowadzonych w nurcie narracyjnym bądź w innych podejściach – z wykorzystaniem narracyjnej formuły dyskursu raportującego.

Warto odnotować ogromną rozpiętość podejmowanych w skali międzynarodowej badań narracyjnych, których obszar zainteresowań rozpościera się od identyfikacji odpowiedzialnych za funkcjonowanie narracyjne kodów genetycznych (gen FOXP2, Enard, 2002), przez identyfikację poziomów narracyjnej organizacji doświadczenia (Salvatore, Dimaggio i Semenari, 2004), po prawidłowości przebiegu (odpowiedzialnego za wspomaganie tzw. inteligencji duchowej, SQ) „myślenia jednoczącego” (Zohar i Marshall, 2001). Współczesne badania narracyjne w Polsce koncentrują się wokół kilku klasycznych wątków: tożsamości (narracji tożsamościowej, Oleś, 2011; Puchalska-Wasył i Oleś, 2008; Tokarska, 2011), dialogu (wielogłosowego JA, Chmielnicka-Kuter i Puchalska-Wasył, 2005; Oleś i Puchalska-Wasył, 2011), struktury narracji (Stemplewska-Żakowicz i Zalewski, 2010), metodologii badań narracyjnych (Budziszewska, 2010; Dryll, 2008; Klebaniuk, 2000; Straś-Romanowska, 2000, 2008) oraz rozwojowej i terapeutycznej funkcji konstruowania opowieści o ważnych aspektach życia (Tokarska, 2002). Jednocześnie zainteresowani kategorią narracji psychologowie sięgają po nowe tematy, sytuujące się na pograniczu psychologii i innych nauk humanistycznych (Dryll i Cierpka, 2011).

ODGRZEWANE SPORY I NOWE DYLEMATY, CZYLI „STATUS STATUSU” PODEJŚCIA NARRACYJNEGO

W trakcie rozważań nad miejscem i znaczeniem zogniskowanej wokół pojęcia narracji współczesnej psychologii odżywają zarówno dawne spory, jak i pojawiają się nowe dylematy, zastrzeżenia i „ostrzeżenia”. Rozważane są na powrót relacje między narracją a doświadczeniem, a także związki narracji z definiowanymi obiektywistycznie

„faktami”. I tak, w ujęciu naturalistów (Bruner, 1986), narracja jawi się jako pierwotna, wrodzona podstawa procesów poznawczych, stanowiąca o istocie bycia człowiekiem, natomiast w ujęciu kulturalistów (zwanych też temporalistami, Ricoeur, 1989) mówi się raczej o „zyskiwaniu” przez doświadczenie formy narracyjnej dzięki ingerencji kodów kulturowych. Realiści (Jarvinen, 2000) starają się podtrzymać wiarę w obiektywne, niezależne od narracji „bytowanie” faktów, w przeciwieństwie do konstrukcjonistów hołdujących założeniu, iż nie istnieją fakty niezależne od narracji (White, 2000).

W zależności od płaszczyzny, na której rozważany jest status podejścia narracyjnego w psychologii: ontologicznej, epistemologicznej, metodologicznej czy aksjologicznej (bądź też w sytuacji skrajnej aprobaty czy negacji wszystkich poziomów jednocześnie) ujawniają się zróżnicowane wobec niego postawy. Stopień przychylności: akceptację zasadności oraz konstatację możliwości i ograniczeń, wynikających z wykorzystania kategorii narracji w obszarze psychologii, można rozpisać na kontinuum przebiegającym od skrajnej negacji do euforii. Przebiega ono, moim zdaniem, od 1) negującej jakąkolwiek zasadność i wartość tego podejścia jawnie zdeklarowanej anty-narracyjności, przez 2) neutralną bądź też poddającą krytycznej dyskusji wybrane aspekty tego podejścia nie-narracyjność. Kolejne wersje przejawiają się w 3) przyjmowaniu pokrewnych do podejścia narracyjnego założeń podstawowych i rozwiązań metodologicznych, które określam jako tzw. narracyjność nie-intencjonalną. Świadoma akceptacja zarówno założeń ontologicznych, jak i warunkowanych przez nie dalszych kroków postępowania badawczego znajduje wyraz w aprobującym (bardziej bądź mniej stonowanym) nastawieniu pro-narracyjnym 4) Skrajny biegun kontinuum 5) tożsamy jest z prezentacją postawy którą można by nazwać „narracyjni-narracyjni”. W tej wersji ujmowana pantekstualnie kategoria narracji zostaje nadmiernie wyidealizowana, próbując niejako zastąpić inne, powszechnie akceptowane w psychologii, pojęcia i koncepcje, bądź też staje się podstawą do wyodrębnienia (zdaniem wielu badaczy nieuprawnionego, a przynajmniej przedczesnego) „narracyjnego” paradygmatu badawczego.

Do najbardziej wyrazistych stanowisk w odniesieniu do statusu podejścia narracyjnego we współczesnej psychologii sformułowanych przez jego zwolenników należą następujące:

1. kontynuacja i rozwinięcie w obszarze psychologii potężnego, wielowymiarowego nurtu teoretycznego we współczesnej humanistyce oraz ogólnie ujmowanych naukach o człowieku (Burzyńska, 2004, 2008);
2. nurt metodologiczny w naukach społecznych utożsamiany z metodami jakościowymi lub z tzw. „nowymi”, odwołującymi się do idei postmodernizmu i konstruktywizmu krytycznego, metodologiami (Budziszewska, 2010);
3. odrębny, interdyscyplinarny nurt metodologiczny aspirujący do rangi niezależnego modelu, pozostający wciąż jednak w stanie pre-paradygmatycznym (Straś-Romanowska, Bartosz i Żurko, 2010b);

4. nowy, odrębny paradygmat badawczy (Fisher, 1987, 1994; Dryll i Cierpka, 2011; Griffin, 2003);
5. paradygmat obecny w rozmaitych dziedzinach psychologii (Jeziński, 2012);
6. jedna z wielu równoprawnych odmian (wersji) uprawiania psychologii jako nauki (Laszlo, 2008; Sarbin, 1986);
7. pełnowartościowy nurt w psychologii (Budziszewska, 2010);
8. niepełnowartościowy, ale interesujący nurt w psychologii (Soroko, 2009);
9. („jedynie”) podejście w obrębie psychologii zainteresowane, zgłębianą przy pomocy zróżnicowanych metod badawczych, problematyką narracyjną (Kreiswirth, 2000).

Zdaniem zwolenników podejścia narracyjnego: „Zarówno w Polsce, jak i na świecie, badania w nurcie narracyjnym zyskały już status powszechnie akceptowanych. Okres prekursorski – pokazywania ich zalet czy dyskusji nad założeniami podstawowymi – można uznać za domknięty. W łonie samego nurtu pojawiają się szkoły, w których zwraca się uwagę na różne oblicza tego samego zjawiska (narracji), podejmuje nowe tematy badawcze, aplikuje różne warianty metodologiczne. Ukazuje się wiele publikacji, powstają czasopisma. To czas rozkwitu” (Dryll i Cierpka, 2011, s. 13). Jednocześnie przyznają oni, że ze względu na „[...] swobodę w definiowaniu zjawiska narracji oraz metodologiczny pluralizm w jego badaniu...”, a także „[...] nieostrość definicyjną pojęcia narracji oraz jej różnorodność zastosowań w naukach o człowieku [...] status nurtu narracyjnego należałoby raczej określić (nie umniejszając jego wartości) jako preparadygmatyczny. Uwaga ta dotyczy również psychologii, gdzie w badaniach narracyjnych współwystępują tak różne modele jak kauzalny [...], hermeneutyczny [...] czy lingwistyczny [...]” (Straś-Romanowska, Bartosz i Żurko, 2010b, s. 10).

Z kolei, zdaniem zdeklarowanych oponentów podejścia: „Paradygmat narracyjny, przyjmując Heideggerowską wizję dziejącego i stającego się podmiotu jest rewolucją na gruncie filozofii. Czy ta zmiana paradygmatu pociągnie za sobą istotne konsekwencje na gruncie psychologii, zależy od tego, w jaki sposób ów dziejący się podmiot zostanie zoperacjonalizowany wedle procedur właściwych nauce empirycznej” (Cieciuch, 2011, s. 129).

Na poziomie ontologicznym negowana jest przez krytyków omawianego podejścia teza o narracyjnej kondycji podmiotu, stawiająca znak równości między „narracjonowaniem” doświadczenia, a ludzkim „bytowaniem w czasie”. Przyjmuje się, że tak daleko posunięte założenia (analogicznie do podejść humanistycznego i egzystencjalnego) stają się podstawą budowania „światopoglądu perswadującego określony katalog wartości, [...] swoistej praktyki, [...] wybitnie antypoznawczo zorientowanego sposobu na życie”, a nawet „formą po-religijnej wiary” (Spendel, 2010, s. 26), których kultywowanie związane jest między innymi z upowszechnianiem się ideologii ponowoczesności (Held, 1995; Sokal i Bricmond, 2004).

Na poziomie epistemologicznym padają, między innymi, zarzuty „shermeneutyżowania” procesu poznawania w psychologii, swoistej „deempiryzacji” poznania naukowego (Spendel, 2010). Dochodzi w nim do skrócenia i zdeorientowania aktu poznawczego ze względu na potraktowanie tzw. „strukturalizacji pierwotnej” (immanentnego aktu wszelkiego poznania naukowego) jako wyjściowej, ale jednocześnie ostatecznej i niekwestionowalnej formy wiedzy o przedmiocie poznania: „[...] w przypadku hermeneutyki wszystko to rozgrywa się wyłącznie w umyśle hermeneuty, z pominięciem nie tylko jakichkolwiek obiektywnych kryteriów empirycznych, ale nawet reguł logiki [...]. Z konstatacją [...], że nie jest możliwe poznanie bezzałożeniowe, wyciąga się bowiem trochę dziwny wniosek, iż w takim razie wystarczą same założenia, [...] interpretacja staje się aktem twórczym [...] zaś jej rezultaty mają wręcz dogmatyczny charakter” (Spendel, 2010, s. 26-27). Warto jednak przypomnieć w tym miejscu, iż podejście hermeneutyczne stanowi tylko jeden z kilku sposobów „uprawiania” psychologii narracji, w związku z czym wyższa krytyka (odpierana już wielokrotnie przez przedstawicieli podejścia narracyjnego) wydaje się odnosić się tylko do jednej z wersji psychologii narracyjnej.

Inne spośród zgłaszanych – odnośnie teoretycznych podstaw prowadzonych w narracyjnym nurcie badań – wątpliwości dotyczą procedury operacjonalizacji, w której odnotowywana jest (w odniesieniu do badania tożsamości narracyjnej w ujęciu McAdamsa) dwuznaczność pojęcia narracji – jako *indicatum* i jako wskaźnika (Cieciuch, 2011). Stawiane jest w związku z tym pytanie, czy opowiedziana historia życia (*life story*) stanowi nowe *indicatum*, odmienne od ujęcia tożsamości Eriksona (na którego teorię powołuje się McAdams we wszystkich swoich rozważaniach), czy też propozycję nowego wskaźnika tej samej tożsamości, o której pisze Erikson. W tej wersji krytyki pojawia się, ponownie, ostrzeżenie, iż „[...] metodologiczne rozstrzygnięcie, aby historię życia traktować jako wskaźnik definicyjny tożsamości narracyjnej może prowadzić do niebezpieczeństwa metodyzmu dogmatycznego” (Cieciuch, 2011, s. 121).

W odniesieniu do poziomu metodologicznego zarówno zwolennicy, jak i oponenti podejścia narracyjnego w psychologii przyznają, iż pozostaje ono aktualnie w sferze metodologicznej niejednorodności. Współwystępują tu zróżnicowane modele badawcze: ilościowo-wyjaśniający, jakościowo-rozumiejący czy też aplikujący do analizy swobodnych wypowiedzi osób badanych procedury strukturalno-semantyczne stosowane w analizach tekstów literackich (Straś-Romanowska, Bartosz i Żurko, 2010c). Analizy hermeneutyczne wspomagane bywają metodami komputerowymi (na przykład z wykorzystaniem programu atlas.ti CAQDA, w odwołaniu do metodologii teorii ugruntowanej, Budziszewska, 2010; Paluchowski, 2010). Niejednorodność metodologiczna oraz uzależnianie doboru metod od przedmiotu i celu konkretnego badania przez jednych uznawana jest za atut, przez innych z kolei za poważne uchybienie w zakresie metodologicznej „czystości” procesu badawczego (Creswell, 2003).

Poważne wątpliwości wzbudza również poziom rezultatów prowadzonych w nurcie narracyjnym badań oraz możliwości ich integracji z dotychczasowym systemem wiedzy psychologicznej. Najdalej idące kontrowersje wzbudza syntetyzująca i porządkująca stan dotychczasowej wiedzy o osobowości (o charakterze syntezy metaempirycznej) propozycja McAdamsa (2001, 2006), w której narracjom przypisana została funkcja integrująca i scalająca wcześniejsze poziomy: cech oraz dyspozycji osobistych. Najgłębsze – odbywające się na poziomie trzecim – poznanie stanowi w tym ujęciu rodzaj podsumowania i nadawania sensu, a tym samym „zwieńczenia” wieloaspektowego procesu poznania człowieka. Zaproponowany przez McAdamsa podział osobowości na trzy uzupełniające się poziomy (oraz sposób usytuowania w tym podziale tożsamości narracyjnej) spotkał się z żywym negatywnym odzewem (Cieciuch, 2011) kwestionującym po raz kolejny naukowy status podejścia narracyjnego. Tym razem nie jest już kwestionowana hermeneutyczna wersja psychologii narracyjnej (która otrzymuje nawet rodzaj swoistego „przyzwolenia”), a ostrze krytyki wymierzone zostaje w samo „sedno” postępowania badawczego: status narracyjnej wiedzy o człowieku. Zarzut dotyczy „przemieszania” poziomów ogólności (idiograficznego z nomotetycznym), do których miałyby przynależeć pozyskane dane czyniąc tym samym propozycję McAdamsa przedsięwzięciem nieuprawnionym i (poniekąd) bezwartościowym: „Gdyby propozycja McAdamsa sytuowała się w paradygmacie hermeneutycznym można byłoby zadowolić się konstatacją o paradygmatycznej różnicy pomiędzy oboma sposobami ujęcia tożsamości. Nie dotyczy to jednak syntetyzującej propozycji McAdamsa, który konsekwentnie sytuje się w paradygmacie nomotetycznym, wprowadzając do niego konstrukt z obszaru badań idiograficznych” (Cieciuch, 2011, s. 117). Zarzut ten dla zainteresowanych analizami narracji psychologów pozostaje niejasny z dość podstawowego powodu: arbitralnego uznania opowiadanej historii życia za kategorię idiograficzną, podczas gdy „[...] oprócz sfery niepowtarzalnego sensu wszelkiego rodzaju teksty, między innymi narracyjne [...] mają wspólną i możliwą do sformalizowania, a nawet ujęcia liczbowego, warstwę strukturalną, [...] mogą być analizowane pod kątem ich powtarzalnej struktury, rodzajów zakończeń czy ujęcia perspektywy czasowej. Podobnie, nie ujmując nic wielkości malarstwa renesansowego, można je analizować pod kątem wspólnych sposobów przedstawienia postaci czy ujęcia perspektywy” (Budziszewska, 2010, s. 86).

„WALKI I ROMANSE”: NIE-KONKLUZYWNE SPORY A KONSTRUKTYWNA (SAMO)KRYTYKA I WSPÓŁPRACA – PRÓBA PODSUMOWANIA

W części końcowej proponuję odnieść zasygnalizowane powyżej różnice stanowisk do usiłującej „wyłonić porządek z chaosu”, opracowanej w dziedzinie komunikacji społecznej przez Griffina (2003), charakterystyki czterech potencjalnych opcji pomiędzy tzw. teoretykami

obiektywnymi, a teoretykami interpretacji: odrzucenie, szacunek, współpraca, połączenie. Ogląd możliwych wersji określania wzajemnych relacji w sytuacji tak daleko idących rozbieżności w obrębie tej samej dyscypliny badawczej nie może zostać oczywiście wyczerpany jedynie w odniesieniu do opisu tych dwu opcji teoretycznych. Przemawia za tym fakt współwystępowania w obszarze psychologii narracji zróżnicowanych, nie tylko interpretacyjnych modeli badawczych. Propozycja Griffina wydaje się jednak wartościowa o tyle, że uwrażliwia na potencjalne konsekwencje przyjmowania pozycji skrajnych. Ponieważ opcja połączenia w roli „partnerów w małżeństwie” (Griffin, 2003, s. 530) wydaje się (nie tylko na aktualnym etapie) po prostu niemożliwa do realizacji warto może, pomimo wszystko, zwrócić baczniejszą uwagę na niebezpieczeństwa związane z przyjęciem – po obu stronach sporu – postawy odrzucenia. Zwłaszcza, iż negacja podejścia narracyjnego przez krytyków uprawiania psychologii w jakikolwiek inny sposób niż w tradycyjnym nurcie scentystycznym przyjmuje nierzadko nie tylko postać lekceważenia, ośmieszania i odrzucenia właśnie, ale wręcz różnych odmian daleko idących ataków. Z kolei ze strony psychologów nadmiernie zafascynowanych ideą narracji (co doczekało się już w naukach społecznych samo-określenia „nadmierne zawierzenie opowieści”) postawa „odrzucenia” może rzeczywiście przybrać postać nadmiernej liberalizacji wypracowanych dotychczas w filozofii nauki oraz praktyce badawczej psychologii reguł naukowego postępowania badawczego (Chrzastowski i de Barbaro, 2010).

Rezygnacja z obu skrajnych wersji relacji wzajemnych pozostawia jeszcze dwie możliwości: szacunku i współpracy. Wersja pierwsza (spoglądanie na siebie wzajemnie jako na godnych szacunku „obcych”) zakłada, iż różnice między tymi dwoma opcjami są nie do pogodzenia, a rozbieżności nie stanowią „[...] problemu do rozwiązania, tylko [...] różnice, z którymi trzeba nauczyć się żyć” (Rorty, 1998 za: Griffin, 2003, s. 528). Skoro wiemy już, że badanie opowiadanych historii nie jest w stanie spełnić ani pozytywistycznego ideału obiektywności, ani romantyczno-krytycznego ideału stworzenia przestrzeni dla autentycznej, własnej opowieści osoby badanej (Stemplewska-Żakowicz, 2008) warto – z zachowaniem stosownego dystansu – poszukiwać dróg udoskonalania (spełniającego kryteria naukowości, a zarazem uwzględniającego specyfikę przedmiotu badania) procesu poznawania. Dlaczego nie można by robić tego wspólnie? Druga spośród zaproponowanych przez Griffina „pośrednich” możliwości mówi właśnie o udzielaniu sobie wzajemnej pomocy w realizacji potencjału, którego nie da się urzeczywistnić w ramach jednego podejścia, dbałości o wykorzystanie mocnych stron każdego z nich oraz wzajemne wywieranie na siebie łagodzącego wpływu. Z jednej strony polegałby on na stawianiu przez obiektywnych empiryków pytania o konkretne dane jako sprawdzian realizmu dla tych naukowców, którzy dają się zanadto ponieść wyobraźni, z drugiej podejmowanie prób wychodzenia „poza bezosobowe dane”

– zgodnie z tezą, że w obszarze psychologii „to człowiek bada człowieka” (por. Holstein i Gubrium, 2003).

Jak widać nurt psychologii narracyjnej budzi wciąż zarazem liczne kontrowersje, jak i nadzieje. Z jednej strony jest to niepokój o nadmierną ekspansję, a zarazem „rozmycie” pojęcia narracji prowadzące do „wchłaniania” w nieuprawniony sposób problemów oraz wykorzystywania metod poznawania przynależnych innym dziedzinom nauki i nieustanne balansowanie na granicy interdyscyplinarności (filozofia, teoria literatury, psychoterapia). Z drugiej z kolei podejście to wydaje się stanowić rodzaj obiecującego powrotu do zapoznanych już (a przecież odwołujących się do jednej z najstarszych i najbardziej naturalnych form funkcjonowania człowieka) tradycji i metod poznawania oraz oddziaływania na człowieka. Sposobów poznawania ułatwiających docieranie do ludzkiego niepowtarzalnego wewnętrznego świata, zgłębiania uwarunkowań „[...] właściwej ludzkim istotom narratywności, opowieści organizującej i dającej koherencję temu, czego doświadczamy i co robimy” (Śleszyński, 1998). W warstwie tematycznej jest to warta odnotowania forma uważności wobec tego „[...] co czyni nas ludźmi” (Sarbin, 1986), natomiast na płaszczyźnie metodologicznej ostrzeżenia, by „[...] nie zagubić tego, co ważne w gmatwaninie równań i wykresów” (Einstein).

LITERATURA

- Baumaister, R.F. (1994). How stories make sense of personal experience: motives that shape autobiographical narratives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 676-690.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1990). Życie jako narracja. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 37, 2, 3-17.
- Budziszewska, M. (2010). Możliwości wykorzystania programu Atlas.ti w psychologicznych badaniach nad narracją. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (s. 83-100). Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Burzyńska, A. (2004). Kariera narracji. O zwrocie narratystycznym w humanistyce. W: W. Bolecki, R. Nycz (red.), *Narracja i tożsamość*, T. II. *Antropologiczne problemy literatury* (s. 7-27). Warszawa: Instytut Badań Literackich.
- Burzyńska, A. (2008). Idee narracyjności w humanistyce. W: B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka* (s. 21-36). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Cackowski, Z. (2010). Myślenie obrazowo-fabularne i myślenie pojęciowo-schematyczne. W: Z. Cackowski (red.), *Zdobywanie i używanie się doświadczenia ludzkiego* (s. 75-82). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Chmielnicka-Kuter, E., Puchalska-Wasył, M. (red.). (2005). *Polifonia osobowości. Aktualne problemy psychologii narracji*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Chrzastowski, Sz., de Barbaro, B. (2010). *Postmodernistyczne inspiracje w psychoterapii*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Cieciuch, J. (2011). Między przedmiotem a metodą. Wątpliwości związane z koncepcją tożsamości narracyjnej McDamsa. W: E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Psychologia narracyjna. Tożsamość, dialogowość, pogranicza* (s. 111-131). Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Creswell, J.W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Dryll, E. (2008). Analiza tekstu narracji autobiograficznej z wykorzystaniem metod lingwistyki formalnej. W: B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka* (s. 117-129). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dryll, E. (2010). Wielkie i małe narracje w życiu człowieka. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (s. 163-182). Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Dryll, E., Cierpka A. (2011). Zagadnienia teoretyczne nurtujące polską psychologię narracyjną. W: E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Psychologia narracyjna. Tożsamość. Dialogowość. Pogranicza* (s. 13-39). Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Enard, M. (2002). Molecular evolution of FOXP2, a gene involved in speech and language. *Nature*, 418, 869-872.
- Fisher, W. R. (1987). *Human communication as narration: Toward a philosophy of reason, value, and action*. Columbia: University of South Carolina.
- Fisher, W. R. (1994). Narrative rationality and the logic of scientific discourse. *Argumentation*, 8, 21-34.
- Griffin, E. (2003). *Podstawy komunikacji społecznej*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Held, B.S. (1995). *Back to reality. A critique of postmodern theory in psychotherapy*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Holstein, J.A., Gubrium, J.F. (red.). (2003). *Inside interviewing*. New Lenses, New Concerns. London: Sage.
- Jarvinen, M. (2000). The biographical illusion: Constructing meaning in qualitative interviews. *Qualitative Inquiry*, 3, 370-391.
- Jezierski, K. (2012). Recenzja książki: E. Dryll, A. Cierpka (red.). (2011). *Psychologia narracyjna. Tożsamość, dialogowość, pogranicza*. Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury. *Psychologia Rozwojowa* 17, 1, 123-126.
- Klebanik, J. (2000). Metody jakościowe – wyzwanie dla tradycyjnej psychologii. W: M. Straś-Romanowska (red.), *Metody jakościowe w psychologii współczesnej* (s. 33-38). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kreiswirth, M. (1994). Tell me a Story: the Narrativist Turn in the Human Science. W: M. Kreiswirth, T. Carmichael (red.), *Constructive criticism: The human sciences in the age of theory*(s. 61-87). Toronto: University of Toronto Press.
- Kreiswirth, M. (2000). Merely telling stories? Narrative and knowledge in the human science. *Poetics Today*, 21, 2, 2.
- Laszlo, J. (2008). *The science of stories: Introduction to narrative psychology*. New York: Routledge.
- Linde, Ch. (1993). *Life stories: The creation of meaning*. New York, Oxford: University Press.
- Liotard, J. F. (1997). *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*. Warszawa: Fundacja Aletheia.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: William Morrow.
- McAdams, D. (2001). *The person: An integrated introduction to personality psychology*. Forth Worth: Hartcourt Brace College Publishers.

- McAdams, D.P. (2006). The role of narrative in personality psychology today. *Narrative Inquiry*, 16, 1, 11-18.
- Mitchel, W.J. (1981). *On narrative*. Chicago: Chicago University Press.
- Mudyń, K. (2008). Miejsce nauki i psychologii w kulturze zdominowanej ideologią wolnego rynku. *Psychologia Społeczna*, 34, 9, 353-361.
- Oleś, P.K. (2003). *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Oleś, P.K. (2011). *Psychologia człowieka dorosłego*. Warszawa: PWN.
- Oleś, P., Puchalska-Wasył, M. (2011). *Dialog z samym sobą*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Paluchowski, W.J. (2010). Komputerowa analiza narracyjności. Wybrane problem metodologiczne. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (53-82). Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Pearce, W.B. (1989). *Communication and human condition*. Carbondale: Southern Illinois University.
- Puchalska-Wasył, M., Oleś P. (2008). Teoria narracyjnej tożsamości Dana Mc Adamsa. W: P. Oleś, A. Batory (red.), *Tożsamość i jej przemiany a kultura* (s. 249-280). Warszawa-Lublin: Wydział Nauk Społecznych PAN, Wydawnictwo KUL.
- Ricoeur, P. (1989). *Język, tekst, interpretacja*. Warszawa: PIW.
- Rorty, R. (1998). Konsekwencje pragmatyzmu. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Rosner, K. (2004a). *Narracja, tożsamość i czas*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Rosner, K. (2004b). Narracja jako pojęcie filozofii współczesnej. W: W. Bolecki, R. Nycz (2004). *Narracja i tożsamość*, T. I. *Narracje w kulturze* (s. 7-13). Warszawa: Instytut Badań Literackich.
- Salvatore, G., Dimaggio, G., Semenari, A. (2004). A model of narrative development: Implications for understanding psychopathology and guiding therapy. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 77, 231-254.
- Sarbin, Th. (red.). (1986). *Narrative psychology. The storied nature of human conduct*. New York: Praeger Press.
- Sokal, A., Bricmont, J. (2004). *Modne bzdury. O nadużyciach nauki popełnianych przez postmodernistycznych intelektualistów*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Soroko, E. (2009). *Wywoływanie autonarracji w badaniach psychologicznych. Ocena (auto)narracyjności wypowiedzi*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Spendel, Z. (2010). Niektóre metodologiczne aspekty poznawania osobowości. W: A. Tokarz (red.), *Wielkie teorie osobowości. Koniec czy początek?* (s. 11-32). Lublin, Nowy Sącz: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Stemplewska-Żakowicz, K. (2008). Obiektywność i inne metodologiczne cnoty z perspektywy postmodernistycznej wrażliwości badawczej. W: B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka* (s. 75-103). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Stemplewska-Żakowicz, K., Zalewski, B. (2010). Czym jest dobra narracja? Struktura narracji z perspektywy badaczy i klinicystów. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (s. 17-51). Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Straś-Romanowska, M. (2000). O metodzie jakościowej w kontekście rozważań nad tożsamością psychologii. W: M. Straś-Romanowska (red.), *Metody jakościowe w psychologii współczesnej* (s. 15-32). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Straś-Romanowska, M. (2004). Podmiotowość człowieka w badaniach narracyjnych. W: E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne* (s. 21-37). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Straś-Romanowska, M. (2008). Psychologiczne badania narracyjne jako nadania jakościowe i ich antropologiczne zaplecze. W: B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka* (s. 57-74). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Straś-Romanowska, M., Bartosz B., Żurko M. (2010a). *Badania narracyjne w psychologii*. Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Straś-Romanowska, M., Bartosz B., Żurko M. (2010b). Życie wewnętrzne człowieka zyciem w opowieści. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (s. 9-13). Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Straś-Romanowska, M., Bartosz B., Żurko M. (2010c). *Psychologia wielkich i małych narracji*. Warszawa: Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Śleszyński, D. (1998). *Wędrowka doświadczenia. Podejście fenomenologiczne i egzystencjalne*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Trans Humana.
- Tokarska, U. (1994). Konstytuowanie się podmiotu przez narrację. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Psychologiczne*, 11, 59-69.
- Tokarska, U. (1999). W poszukiwaniu jedności i celu. Wybrane techniki narracyjne. W: A. Galdowa (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości* (s. 169-204). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tokarska, U. (2002). Narracja autobiograficzna w terapii i promocji zdrowia. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (s. 221-261). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Tokarska, U. (2009). Wątki egzystencjalne w psychologii narracyjnej. W: H. Wrona-Polańska, E. Czerniawska, L. Wrona (red.), *Szkice o ludzkim poznawaniu i odczuwaniu* (s. 103-116). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Tokarska, U. (2011). Tożsamość narracyjna w dobie płynnej nowoczesności – nowe wyzwania dla psychologii narracyjnej. W: E. Litak, R. Furman, H. Brożek (red.), *Pejzaże tożsamości. Teoria i empiria w perspektywie interdyscyplinarnej* (s. 37-50). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Trzebiński, J. (red.). (2002). *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Trzebiński, J. (2008). Problematyka narracji we współczesnej psychologii. W: B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka* (s. 9-17). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ulmer, G. (2003). *Internet invention: From literacy to electricity*. New York: Longman.
- White, H. (2000). Tekst historyczny jako artefakt literacki. W: E. Domańska, M. Wilczyński (red.), *Poetyka pisarstwa historycznego* (s. 79-109). Kraków: Universitas.
- Zohar, D., Marshall, I. (2001). *Inteligencja duchowa*. Poznań: Rebis.